

ROŚLINY AZJI Mniejszej W KOLEKCJI „ROŚLINY BIBLIJ” OGRODU BOTANICZNEGO UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Plants of Asia Minor in the collections of “Biblical Plants” in the Botanical Garden of the Jagiellonian University

Dr Zofia WŁODARCZYK

Katedra Roślin Ozdobnych AR w Krakowie

STRESZCZENIE

Biblia jest księgą opisującą wydarzenia rozgrywające się na terenie Azji Mniejszej, głównie w starożytnej Palestynie. W jej treściach wielokrotnie pojawiają się opisy przyrody i nazwy roślin. Ogrody Botaniczne gromadzą te rośliny w kolekcjach „Rośliny Biblii”. W Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie kolekcja zawiera ponad 20 gatunków roślin drzewiastych i 20 gatunków roślin zielnych. Ekspozyty ułożone są według tematów biblijnych: Siedem gatunków, Budulec Świątyni Salomona, Cztery gatunki na Sukkot, Płonący krzew Mojżesza, Gorzkie zioła, „krzew Jonasza”, Rośliny na dziesięcinę, Przypowieść o ziarnku gorczycy, Cierniowa korona, Mirra i aloes. Wszystkie rośliny opisane są nazwą łacińską i polską wraz z cytatem z Biblii.

WSTĘP

Pismo Święte powstawało przez długi okres czasu od X wieku przed Chr. do I wieku po Chr. Dla chrześcijan jest księgą świętą, natchnioną, tak jak sam Stary Testament dla Żydów. Opisuje wydarzenia rozgrywające się na terenach Azji Mniejszej, głównie w starożytnej Palestynie. Opisy biblijne bardzo mocno osadzone są w środowisku przyrodniczym. Tworzenie kolekcji roślin występujących w Biblii staje się coraz bardziej powszechne w Ogrodach Botanicznych Europy i Ameryki Północnej, gromadzących wybrane gatunki roślin możliwe do uprawy w danej placówce. Kolekcję taką posiada również Ogród Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ogrody Botaniczne dysponują szklarniami, w których uprawiają wiele gatunków roślin z ciepłych stref klimatycznych.

Poszerzanie więc zbioru roślin biblijnych nie jest trudne, gdyż istnieje powszechna wymiana nasion z innymi ogrodami świata.

MATERIAŁ I METODY

Kolekcja „Rośliny Biblii” została wyodrębniona ze zbiorów roślinnych Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, a jej otwarcia dokonano 27 czerwca 2000 roku w czasie odbywającej się sesji naukowej „Przyroda – Nauka – Kultura. Humanistyczny kontekst nauk przyrodniczych u progu XXI wieku”. Kolekcję obecnie stanowią 22 gatunki roślin drzewiastych i 20 gatunków roślin zielnych, ale liczba eksponatów powiększa się z każdym rokiem. Większość taksonów rośnie zimą w szklarniach. W okresie od końca maja do września rośliny wynoszone są na zewnątrz i ustawione według określonego porządku przed południową elewacją budynku Collegium Śniadeckiego UJ od wschodniej strony ograniczone szklarnią. Na stałe w gruncie rosną: figa pospolita, wierzba biała, winorośl właściwa i judaszowiec południowy oraz byliny: ruta zwyczajna, mięta długolistna, cykoria podróżnik, mikołajek nadmorski, lilia biała, tulipan, krokus i narcyz wielokwiatowy. Ekspozycję zaprojektowano tak, aby zwiedzający przechodzili najpierw obok roślin wymienionych w Starym Testamencie, a później mogli oglądać gatunki związane z Nowym Testamentem. Każda roślina opisana jest nazwą w języku łacińskim i polskim wraz z cytatem z Biblii. Rośliny pogrupowano według tematów biblijnych: „siedem gatunków”, rośliny stanowiące budulec Świątyni Salomona, cztery gatunki na Sukkot, płonący krzew Mojżesza, gorzkie zioła, „krzew Jonasza”, rośliny na dziesięcinę, przypowieść o ziarnku gorczycy, cierniowa korona, mirra i aloes. Juda-

Tabela 1. Drzewa i krzewy w kolekcji „Rośliny Biblii”.
Table 1. Trees and shrubs in the collection of „Biblical plants”.

Lp. No.	Nazwa gatunkowa Taxon	Liczba roślin [szt] Number of specimens [each]	Wiek roślin [lata] Age of plants [years]	Miejsce występowania roślin w Biblii Place of mention in the Bible
1.	<i>Acacia raddiana</i> Savi – akacja	3	50	Wj 25,23-28; 27,1-8; 26,15-30
2.	<i>Aloe vera</i> L. – aloes zwyczajny	1	10	J 19,39-40
3.	<i>Cassia senna</i> L. – strączyńiec	2	5	Wj 3,1-6
4.	<i>Cedrus libani</i> Barrel. – cedr libański	1	7	1 Krl 5,22-24
5.	<i>Ceratonia siliqua</i> L. – szarańczyn strąkowy	2	50	Łk 15,16
6.	<i>Cercis siliquastrum</i> L. – judaszowiec południowy	1	25	Mt 27,5
7.	<i>Citrus medica</i> L. – cedrat	2	15	Kpł 23,39-40
8.	<i>Commiphora abyssinica</i> (Berg.) Engl. – balsamowiec mirra	2	3	J 19,39-40
9.	<i>Cupressus sempervirens</i> L. – cyprys wiecznie zielony	3	4	1Krl 5,22; 6,15. 34
10.	<i>Ficus carica</i> L. – figa pospolita	2	10	Mt 24,32
11.	<i>Morus nigra</i> L. – morwa czarna	1	3	Łk 17,5-6
12.	<i>Myrtus communis</i> L. – mirt zwyczajny	3	10-25	Kpł 23,39-40; Ne 8,15
13.	<i>Nerium oleander</i> L. – oleander pospolity	2	20	Syr 39,13
14.	<i>Olea europaea</i> L. – oliwka europejska	2	40–80	Rdz 8,11; Wj 30,22-30
15.	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill. – dwukolczak śródziemnomorski	2	50	Mt 27,28-29; Mk 15,17
16.	<i>Phoenix dactylifera</i> L. – daktylowiec właściwy	1	25	J 12,12-13
17.	<i>Punica granatum</i> L. – granat właściwy	2	25	Lb 13,23; 20,5; Wj 28,33-34
18.	<i>Rubus sanguineus</i> Friv. – jeżyna krwista	1	5	Wj 3,1-6
19.	<i>Salix alba</i> L. – wierzba biała	2	4	Kpł 23,40
20.	<i>Sarcopoterium spinosum</i> (L.) Sp. – krwisiąg ciernisty	1	1	Mt 27,28-29; Mk 15,17
21.	<i>Vitis vinifera</i> L. – winorośl właściwa	1	3	Rdz 9,20; J 15,6; Mt 26,26-28
22.	<i>Ziziphus</i> sp. – głóżyina	1	15	Mt 27,28-29; Mk 15,17

szowiec południowy choć nie wymieniony w Biblii, ale przez wiekową tradycję uznawany jest za drzewo, na którym Judasz popełnił samobójstwo i dlatego w wielu kolekcjach roślin biblijnych na świecie jest obecny.

WYNIKI I DYSKUSJA

Pierwszy temat to tzw. „siedem gatunków”: pszenica, jęczmień, oliwka, winorośl, figa, granat i daktylowiec właściwy. Są to rośliny, których plon stanowił podstawę żywienia Izraelitów w czasach biblijnych oraz bardzo ważne ze względów religijnych. Mąka ze zbóż wraz z oliwą z oliwek stanowiła podstawę codziennego żywienia, sok i wino z winogron oraz sok

z owoców granatu gasił pragnienie, owoce daktylowca dostarczały węglowodanów, które uzupełniały dietę ludzi we wczesnym etapie cywilizacji, zamieszkujących Azję Mniejszą. Wydzwięk religijny, tych siedmiu roślin, miał związek z procesem uzyskiwania wysokości plonu pochodzącego od tych gatunków w zależności od przebiegu pogody w okresie wiosennym i letnim. Są to bowiem gatunki roślin, których plon, jak żadnych innych uprawianych w Ziemi Świętej, zależy od odpowiedniej równowagi wilgoci i temperatury w okresie pięćdziesięciu dni od Paschy do święta Szawuot. Konsekwencją wiary, że plon zależy od Boga, było składanie dziękczynienia poprzez przynoszenie do Świątyni w okresie święta Szawuot pierwszych plonów: *Najlepsze z pierwocin*

ziemi twojej, winienesz przynieść do domu Pana, twego Boga (Wj 34,26). Miszna (część Talmudu zredagowana pod koniec II w. po Chr.) podaje, że: nie można złożyć ofiary pierwszych owoców z niczego poza siedmioma rodzajami (*Bikurim* 1,3) [Hareuveni 1996].

Rośliny związane z budową Świątyni Salomona i jej wyposażeniem to: cedr libański, cyprys wieczniezielony, oliwka, akacja. Konstrukcja i ściany Świątyni Salomona wykonane były z belek i desek cedrowych. Drewno to sprowadzono z Libanu w zamian za zboże, oliwę i wino: *Teraz więc niech przysle mój pan swoim sługom pszenicę i jęczmień, oliwę i wino, o których mówił. My zaś będziemy wycinać drzewa z Libanu...*” (2 Krn 2, 14-15). Cyprysy rosły w Palestynie, ale Biblia wspomina je też jako produkt importowany z Libanu (1Krl 5,22). W Świątyni wykonano podłogę i drzwi z drewna cyprysowego (1Krl 6,15 i 34). Drewno oliwki posłużyło do wykonania rzeźb dwóch cherubów o wysokości około 4,5 metra umieszczonych w Świątyni (1Krl 6,23-28). Drewno akacji użyto do wykonania wielu

sprzętów potrzebnych do sprawowania kultu: stół chlebów ofiarnych (Wj 25,23-28), ołtarz całopalenia (Wj 27,1-8) i ołtarz kadzenia (Wj 30,1-6). Namiot Spotkania (Wj 26,15-30) w którym Izraelici oddawali cześć Bogu przed zbudowaniem Świątyni jak i Arka Przymierza (Wj 25,10-22) zbudowane były również z drewna akacjowego.

Cztery gatunki na Sukkot związane są z obchodem święta rolniczego, w czasie którego dziękowano Bogu za całoroczne plony, wpłatano w nie także wątki historyczne. Obchody święta wiązały się z wybudowaniem szałasów, w którym mieszkano przez siedem dni na pamiątkę wędrówki przez pustynię po ucieczce z Egiptu co miało podkreślać, że Bóg jest dla człowieka najpewniejszym schronieniem [Maillat i Maillat 1999]. Do istoty święta należało też wykonanie bukietu z gałązek wierzbowych, mirtowych, liści daktylowca i owocu cedratu (por. Kpł 23,39-40). Symbolika czterech roślin zmieniała się na przestrzeni wieków, ale zawsze głównym jej celem było oddanie czci Bogu i błagania związane z potrzebą dobrych plonów. Wierzbą jako rośliną nadrzeczną symbolizo-

Tabela 2. Rośliny zielne w kolekcji „Rośliny Biblii”.

Table 2. Herbaceous plants in the collection of “Biblical Plants”.

Lp. No.	Nazwa gatunkowa Taxon	Sposób uprawy Methods of culture	Miejsce występowania roślin w Biblii Place of mention in the Bible
1.	<i>Anethum graveolens</i> L. – koper ogrodowy	siew co roku	Mt 23,23
2.	<i>Brassica nigra</i> (L.) Koch – gorczyca czarna	siew co roku	Łk 17,5-6
3.	<i>Chrysanthemum coronarium</i> L. – złocień wieńcowy	siew co roku	Ps 103,15; Jk 1,9-10
4.	<i>Cichorium intybus</i> L. – cykoria podróżnik	na stałe w gruncie	Wj 12,8; Lb 9,11
5.	<i>Crocus sativus</i> L. – szafran uprawny	na stałe w gruncie	Pnp 4,14
6.	<i>Eruca sativa</i> Mill. – rokieta siewna	siew co roku	Wj 12,8; Lb 9,11
7.	<i>Eryngium maritimum</i> L. – miłolaik nadmorski	na stałe w gruncie	Wj 12,8; Lb 9,11
8.	<i>Hordeum vulgare</i> L. – jęczmień zwyczajny	siew co roku	Wj 9,31-32; Pwt 8,8
9.	<i>Lilium candidum</i> L. – lilia biała	na stałe w gruncie	Pnp 2,1
10.	<i>Mentha longifolia</i> L. – mięta długolistna	na stałe w gruncie	Mt 23,23; Łk 11,42
11.	<i>Narcissus tazetta</i> L. – narcyz wielokwiatowy	na stałe w gruncie	Pnp 2,1; Iz 35,1
12.	<i>Notobasis syriaca</i> (L.) Cass.	siew co roku	Sdz 8,7,16; Iz 34,13; Hi 31,40
13.	<i>Ricinus communis</i> L. – rącznik pospolity	wysadzanie rozsady co roku	Jon 4,6
14.	<i>Ruta graveolens</i> L. – ruta zwyczajna	na stałe w gruncie	Łk 11,42
15.	<i>Scolymus maculatus</i> L.	siew co roku	Iz 34,13; Mt 13,7,22
16.	<i>Silbum marianum</i> (L.) Gaertn. – ostropest plamisty	siew co roku	Mt 13,7,22
17.	<i>Triticum dicoccum</i> Schrank – pszenica płaskurka	siew co roku	Lb 18,27; Sdz 15,5; Kpł 2,16
18.	<i>Triticum durum</i> Desf. – pszenica twarda	siew co roku	Lb 18,27; Sdz 15,5; Kpł 2,16
19.	<i>Triticum spelta</i> L. – pszenica orkisz	siew co roku	Wj 9,32; Iz 28,25; Ez 4,9
20.	<i>Tulipa</i> sp. – tulipan	na stałe w gruncie	Pnp 2,1; 2,12; Syr 50,8

wała prośbę aby nie zabrakło wody w nadchodzącym roku. Mirt przeciwnie, jako gatunek wytrzymały na suszę, a nawet odradzający się po pożarach, wskazywał na siłę przetrwania różnorodnych trudności, liść daktylowca w symbolice biblijnej oznaczał zawsze triumf, radość i zwycięstwo, podczas gdy owoc cedratu poprzez swą budowę wyrażał płodność [Hareuveni 1989].

Płonący krzew Mojżesza jest rośliną trudną do zidentyfikowania, ale w tradycji wskazywane są trzy gatunki. Mnisi zamieszkujący klasztor na Synaju pielęgnowali jeżynę krwistą uważając ją za krzew, w którym Mojżeszowi objawił się Bóg (por. Wj 3,1-6) [Zohary 1982]. Istnieje też przekonanie, że krzewem tym mogła być akacja *Acacia nilotica* z pasożytującym w jej koronie gązewnikiem akacjowym [Moldenke i Moldenke 1952], który kwitnąc sprawia wrażenie płomieni. Zohary [1982] porównując hebrajskie słowo z Biblii *sneh* ze współczesnym arabskim słowem *sene* oznaczającym strączyńca *Cassia senna* wnioskując, że ta roślina o jaskrawo żółtych kwiatach pojawiających się na szczytach pędów w dużej obfitości może sprawiać wrażenie ognia i być uznana za krzew Mojżesza.

Gorzkie zioła to grupa roślin, które mogą być użyte do sporządzenia sosu, w którym maczano chleb jedząc Paschę. Zimą i wczesną wiosną liście takich roślin jak mikołajek nadmorski, sałata siewna, cykoria podróżnik, rokiteta siewna są jadalne jako sałatki. W okresie Paschy (koniec marca, kwiecień) rośliny te stają się gorzkie, ale jeszcze jadalne, podczas gdy w późniejszym czasie zupełnie niejadalne, zdrewniałe i niektóre jak np. mikołajek z kłującymi wyrostkami na liściach. Wymowa symboliczna gorzkich ziół to obraz pobytu i przyczyny ucieczki Izraelitów z niewoli egipskiej. Przybycie do Egiptu braci Józefa z rodzinami było dla nich radosne, z czasem życie stało się gorzkie z powodu nakładania na nich ciężkiej niewolniczej pracy, aż w końcu prześladowania i zabijanie żydowskich dzieci sprawiło, że dalsza egzystencja w Egipcie stała się nie do wytrzymania i zmusiła Żydów do ucieczki [Hareuveni 1996]. Pierwszą Paschę Żydzi obchodzili w Egipcie (Wj 12,8), a wszystkie następne na pamiątkę tej pierwszej.

„Krzew Jonasza”, to rącznik pospolity, w cieniu którego odpoczywał Jonasz po spełnieniu swej misji proroka w Niniewie. Rośliny na dziecięcą: ruta zwyczajna, koper ogrodowy i mięta długolistna są obrazem do fragmentów Ewange-

lii Mateusza (23,23) i Łukasza (11,42). Przypowieść o ziarnku gorczycy opisana w Ewangelii Łukasza (17,5-6) wspomina dwie rośliny: gorczycę i morwę. Cierniową koronę reprezentują trzy gatunki roślin najbardziej prawdopodobne jako materiał na tę jedyną w swoim rodzaju koronę Jezusa, są nimi: dwukolczak śródziemnomorski, głóżyna szydlica i krwiściąg ciernisty. Mirra i aloes to dwie substancje użyte do namaszczenia ciała Jezusa po jego śmierci (J 19,39-40). Mirra jest gumożywicą pochodzącą z balsamowca mirry, aloes zaś to zastygły na powietrzu sok z liści aloesu zwyczajnego lub sokotrańskiego. Idea tworzenia kolekcji „Rośliny Biblii” wydaje się ze wszelkich miar pożyteczna, a poprzez jej propagowanie można podnieść poziom znajomości roślin Azji Mniejszej oraz treści Biblii.

SUMMARY

The Bible is the book that describes events which took place in Asia Minor, mainly in ancient Palestine. The Scripture includes also numerous descriptions of nature and plants. Many botanical gardens set up collections which consist of these biblical plants. In the Polish Botanical Garden of the Jagiellonian University such a collection exists and it includes 22 species of trees and 20 herbaceous species. Certain plants are presented according to ten biblical topics. Their names are: Seven Species, Building Material of the Holy Temple, Four Species of Sukkot, Burning Bush of Moses, Bitter Herbs, “Jonah’s Shrub”, Plants for Tithes, Parable of the Mustard’s Grain, Christ Thorn, Myrrh and Aloes. Moreover each plant has a label on which, apart from its Latin and Polish name, a quotation from the Bible is written.

LITERATURA

- Maillat J., Maillat S.** 1999. Les plantes dans la Bible. Éditions DésIris, Méolans – Revel. 5-298.
- Moldenke N.H., Moldenke A.L.** 1952. Plants of the Bible. Dover Publications, Inc., New York. 1-328.
- Hareuveni N.** 1989. Tree and shrub in our Biblical Heritage. Kiryat Ono, Neot Kedumim. 8-142.
- Hareuveni N.** 1996. Nature in Our Biblical Heritage. Kiryat Ono, Neot Kedumim. 5-146.
- Zohary M.** 1982. Plants of the Bible. A complete handbook to all the plants with 200 full-color plates taken in the natural habitat. Cambridge University Press, Cambridge. 9-220.